

KULTŪRA

MENAS ✨ LITERATŪRA ✨ MOKSLAS

Šaltinis, kuris neišsenka

Lietuvoje ką tik baigėsi „Kino pavasaris“. Nužė nubangavo per visą šalį, liudydamas, kad kinas – aistringa, gyva, meno forma, viena iš pačių paveikiausių ir empatiškiausių. Ir, žinoma, viena iš pačių subjektyviausių – o tai irgi labai svarbu, nes kinas, jeigu jis yra menas, neturi būti masinė klišė ar šablonas, įtinkantis visiems.

Ir nors dabartinis kinas (beje, kaip ir kitos meno rūšys) stengiasi įtikti vartotojui ir figūruoja rinkoje kaip prekė, o prekes, kaip žinia, stengiamasi įkišti populiariausias ir masiškiausias, šiuolaikinės technologijos ir priemonės leidžia pasirinkti tą kino formatą, stilių ir srovę, kuriuos jūs mėgstate. Jau kurį laiką mane stebina (ir džiugina, aišku) LRT Plius, šeštadienio vakarais rodydama klasiką (po Alfredo Hitchcocko filmų retrospektyvos dabar turiu malonumą žiūrėti Woody Alleno filmus, keliančius tikrą estetinį ir intelektualinį pasigėrėjimą. Štai frazė iš „Manhatano“: „Nusibodo bendrauti su protingais žmonėmis“. – „Tada pabendraukite su mulkais. Sužinosite daug naujo“). Kaip pasakė viena kino kritikė – na, pasakykite, kas dabar šiais laikais sugebėtų taip juokauti?

Ir internetinė televizija, ir kompiuterinės programos leidžia žiūrėti gerus serialus (praėjusią vasarą iki trijų nakties išsėdėdavau, žiūrėdama „Breaking Bad“ serijas, vieną po kitos, neįmanoma buvo atsitraukti – psichologiniai personažų portretai, įvykių dinamika, režisūra – tiesiog stulbinantys). Arba – Clinto Eastwoodo filmai. Paprasti, žmogiški, bet kieti, be nereikalingų sentimentų. Arba – „Three Billboards Outside Ebbing, Missouri“, nuostabus filmas su atvira pabaiga, nepatiksia „aiškaus“ kino mėgėjams.

Labai džiaugiuosi, kad išrėpliojau iš savo kiauto ir šį pavasarį aplankiau man patikusius kino filmų seansus. Jie man davė daugiau, nei tikėjau. Ne tik idėjų, minčių, vizijų, savotiško piktumo, gal net niršulio. Ne tik sapnų ir regėjimų atmerktomis akimis. Bet ir kažkokios keistos bendrystės. Su tais žmonėmis, kurie, sulaukę kvapą, žiūri į mirgantį ekraną ir ... na, ne tik spragėsius ryja, bet ir, tikiuosi, išgyvena kažką, kas neduos jiems ramybės nors kelias dienas.

Geras kinas pateikia atsakymus į tuos klausimus, kurie kamuoja mus visą gyvenimą – kas aš toks, kodėl aš esu, kodėl esu čia ir kokia mano gyvenimo prasmė. Į šiuos klausimus mūsų kasdieninis gyvenimas ne visada gali atsakyti, nors mūsų konkretūs darbai ir veikla, mūsų bendravimas ir susitikimai lemia didelę gyvenimiškosios prasmės dalį.

Tačiau gilioji esmė lieka ten. Kine. Vizijose, svajonėse, sapnuose. Nematomoje visatos medžiagoje. Ilgesyje, kuris niekada neišblėsta, kokių laimėjimų jūs bebūtumėt pasiekę, troškulyje, kuris niekada nepasotinamas.

Renata Šerelytė

Federico Fellini. La Dolce vita, 1960

VAKARAS NEAPOLY

*Prisigėręs Lacrimae Christi,
Jis išeina ir ima kristi.
Vėjas vaikšto dangaus gelmėm,
Aptaškytom rausvom dėmėm.*

O bella Napoli!

*Jis Venerai puola ant kaklo,
Jis užmiršo amore sacro.
Rausvos lūpos, rausvi laivai,
Ir vulkanas rūksta rausvai.*

O amore profano!

*Jis mėgina kelis ir griūna.
Rankos glosto dievišką kūną.
Pro erškėčius ir pro vėnis
Tyliai liejas rausva ugnis.*

O amore sacro e profano!

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

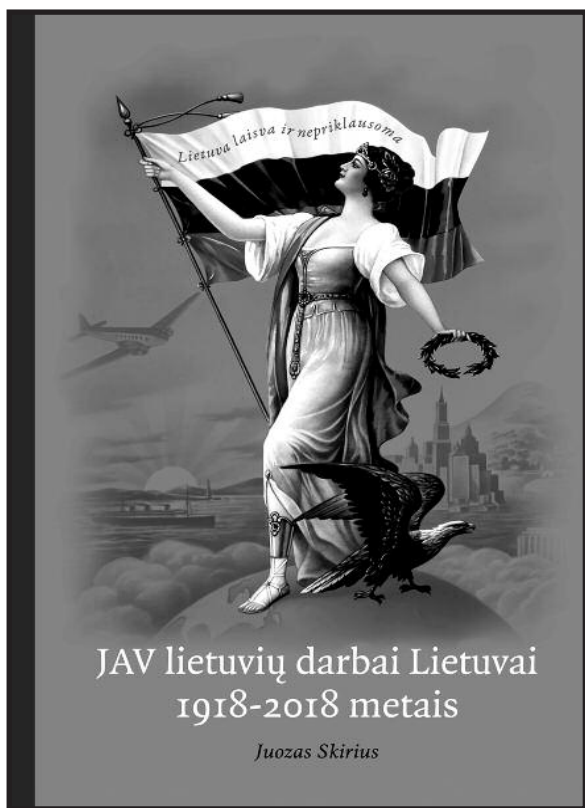
1-as psl. Renata Šerelytė. Šaltinis, kuris neišsenka • **2-as psl. Ingrida Jakubavičienė.** Pasirodė išsami JAV lietuvių išeivijos ryšių su Lietuva apžvalga • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Gąsdinantys praeities fantomai • **5-as psl. Renata Šerelytė.** Kino pavasaris COOL • **6-as psl. Jolita Skablauskaitė.** Dvi novelės. Šetani. Svedenborgo angelas • **7-as psl. Renata Šerelytė.** Apgaulingas paprastumas (Naujos knygos) • **8 psl.** Pasirodė išsami JAV lietuvių išeivijos ryšių su Lietuva apžvalga (tęsinys)

Kitame numeryje: Prisiminimai apie Vytautą Vygantą • Geležinkelio stoties skaitykla pristato stoties rajono rašytojus

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2019 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Pasirodė išsami JAV lietuvių išeivijos ryšių su Lietuva apžvalga

SKIRIUS, Juozas. JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais. Vilnius, 2018. 558 p.

Ingrida Jakubavičienė

Ši knyga neabejotinai yra solidžiausias istoriko prof. dr. Juozo Skiriaus indėlis į JAV lietuvių ir jų ryšių su Lietuva tyrinėjimus. Istorikas, jau daugiau nei du dešimtmečius tyrinėjantis JAV lietuvių ir Lietuvos visuomenės bei valdžios sąveiką, paskelbęs dešimtis mokslinių straipsnių ir dešimt mokslo monografijų¹, yra neabejotinos kompetencijos specialistas tokiam milžiniškam tyrimui atlikti. Pirma, dėl šimtą metų apimančių chronologinių rėmų ir dėl plačiausio spektro organizacijų, komitetų bei pavienių asmenų iniciatyvų, akcijų ir ilgalaikės kryptingos veiklos tyrinėjimų, kuriuos autorius sutalpina į 558 puslapių monografiją. Antra, dėl ilgamečio darbo ir paieškų Lietuvos bei JAV archyvuose, mokslinių tyrimų centruose, bibliotekose². Trečia, dėl perskaitytos labai gausios istoriografijos, spaudos publikacijų, kurios dažnai cituojamos monografijoje. Ketvirta, dėl noro atskleisti aprašomą temą ne tik tekstu, bet ir vaizdine medžiaga, – knyga yra papildyta vertingomis iliustracijomis.

Knygą sudaro trys skyriai, kurie dalija tyrimą į tris atskirus chronologinius laikotarpius. Pirmasis skyrius (133 puslapiai) apima Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį 1918–1940 m. Antrajame skyriuje (155 puslapiai) autorius analizuoja JAV lietuvių ryšius su okupuota Lietuva 1940–1990 m. Trečiasis skyrius – pats didžiausias (189 puslapiai) – skirtas ryšiams su nepriklausomybę atkūrusia Lietuva atskleisti nuo 1990 iki 2018 m. Knygos pabaigoje esančiame „Pabaigos

žodyje” tarsi sudėliojami visi taškai ant „i” – pateikiami atsakymai į daugelį klausimų, kurių kilo skaitant šią monografiją.

Galima sakyti, kad ši knyga – svarbiausių JAV lietuvių ir Lietuvos sąveikos įvykių bei dalyvavusių asmenų katalogas. Suprantama, kad dėl laikotarpio apimtį ir įvykių gausos visi jie aptariami gana glaustai, paliekant skaitytojui galimybę plačiau pasiskaityti sudominusia tema, naudojantis autoriaus pateiktu ilgu literatūros sąrašu³. Ši knyga įprasminto dešimčių tūkstančių aktyviai veikusių lietuvių veiklą, o 2 000 lietuvių, kurių pavardės sugulė į asmenvardžių rodyklę⁴, nusipelno ypatingos pagarbos už svarų indėlį dirbant Tėvynės labui.

Nors šiandien emigracija iš Lietuvos yra peržengusi visus sveikos ir natūraliai atsikuriančios visuomenės rėmus ir aiškiai įvardijama kaip valstybės silpninantis reiškinys, ši knyga leidžia į lietuvių emigracijos procesus pasižiūrėti ramesniu žvilgsniu. Knygoje pasakojama apie tai, kaip pirmos, antros ir trečios kartos emigrantai Amerikoje nepamiršo savo kilmės ir saitų su gimtine bei tauta ir lygiai taip pat, kaip ir Pirmąjį pasaulinį karą išgyvenę lietuviai, džiūgavo sužinoję apie nepriklausomą Lietuvą. Svajonėms apie nepriklausomybę pavirtus realybe, tūkstančiai JAV lietuvių aukojo Lietuvai, ieškojo likusių giminių ir siuntė jiems paramą, pagaliau kai kurie nusprendė visam laikui sugrįžti ir prisidėti prie modernios Lietuvos Respublikos kūrimo. Autorius labai gražiai perteikė labai svarbią detalę – visą laiką JAV lietuviai galėjo glaudžiai ir naudingai bendradarbiauti su Lietuva tik todėl, kad Jungtinės Amerikos Valstijos nuostatos Lietuvos atžvilgiu buvo palankios, o politika Lietuvos, jos piliečių ir lietuvių kilmės JAV piliečių atžvilgiu – geranoriška. Sunku būtų įvardyti kitą valstybę, kurioje gyvenę lietuviai būtų turėję tokias sąlygas organizuotai veikti, daryti mitingus ir akcijas Lietuvai paremti, bendrauti su Kongreso nariais ir jiems išsakyti savo tėvynės problemas bei poreikius, rengti susitikimus su prezidentais, ieškoti jų užtarimo ir politinės paramos.

Perskačius knygą galima sakyti, kad ji pasakoja apie šimtą metų trunkančius Lietuvos ryšius su pačia Amerika, kad iš tekstų tarsi sklinda laisvas „Amerikos balsas”. Nors knyga mokslinė monografija ir autorius tikrai nenukrypo nuo moksliniam darbui keliamų reikalavimų, vis dėlto, manau, kiekvienas skaitytojas pajus, kiek daug teigiamų emocijų spinduliuoja tas gilus ir šiltas jausmas – meilė Tėvynei. Juk jeigu ne ji, tai jokia laisva visuomenė prievarta, o ne savo valia, niekada nebūtų paaukojusi milijonų dolerių, skyrusi milijonų valandų savanoriš-

ko darbo, kryptingai dirbusi už Atlanto nutolusios gimtinių labui. Išties, dažnai knygos skyrelius norisi apibendrinti: „Viskas vardan tos...”

Vos atvertę pirmąjį skyrių, sužinome apie JAV lietuvių politinę veiklą 1918 m., jų siekį visomis išgalėmis remti Lietuvos Tarybą ir nepriklausomą Lietuvą. Pasak autoriaus, pirmą kartą JAV visuomenė apie lietuvių tautą ir Lietuvą išgirdo 1916 m. liepos 21 d., kai JAV lietuvių pastangomis buvo gautas JAV Kongreso pritarimas organizuoti piniginę rinkliavą kenčiančiai dėl karo Lietuvai remti, šelpti vargstančius tautiečius. 1916 m. rugpjūčio 31 d. JAV Prezidentas W. Wilsonas pasirašė specialų dekretą, kuriuo lapkričio 1-oji buvo paskelbta Lietuvos diena ir leista rinkti aukas. Tą dieną visi pagrindiniai JAV laikraščiai rašė apie Lietuvą. Kartu tai buvo pirmas oficialus JAV Prezidento aktas, pripažįstantis lietuvių tautos egzistavimą⁵. Akcija buvo sėkminga ir labai greitai JAV lietuviai suaukojo apie 200 000 dolerių. Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos 1 400 dolerių buvo papildyti Raudonojo Kryžiaus 100 000 dolerių suma, nupirka drabužių, įrangos ligoninėms bei vaistų ir 1919 m. viduryje išsiųsta į Lietuvą. J. Skiriaus teigimu, tokiu būdu JAV lietuviai pirmą kartą skyrė didelę piniginę auką Lietuvos reikalams⁶.

Be piniginių aukų, buvo išsakomi aiškūs politiniai reikalavimai. Vienas iš garsiausių tokių pavyzdžių – JAV lietuvių peticija (buvo surinkta milijonas parašų), kuria buvo prašoma, kad JAV Prezidentas pripažintų Lietuvos nepriklausomybę. Parašai, kurie buvo įrašyti į 138 knygas, 1921 m. gegužės 31 d. buvo iškilmingai įnešti į Baltuosius rūmus. Lietuva gavo daug prasmingų dovanų ir apie jas taip pat skaitytojai ras knygoje. Pavyzdžiui, kai lietuviai Amerikoje sumanė Lietuvai įteikti simbolinę dovaną, buvo nutarta išlieti Laisvės varpą. Tai buvo JAV Liberty Bell liedinta kopija. Šios idėjos iniciatorius – Čikagos gyventojas advokatas Jonas Bagdžiūnas-Borden, tad renkant milijoną parašų kartu buvo renkamos ir aukos Laisvės varpui, kuriame buvo išlietas B. K. Balučio sukurtas posmas: „O, skambink per amžius vaikams Lietuvos, kad laisvės nevertas, kas negina jos.” 1919 m. išliejus varpą beveik metus jis buvo vežiojamas po Amerikos lietuvių kolonijas ir kartu renkamos aukos. Varpu galėjo paskambinti kiekvienas, paaukojęs 5 dolerius. Laisvės varpo kelionės metu pusė surinktų lėšų buvo nusiųsta į Paryžių Lietuvos delegacijos Taikos konferencijoje veiklai finansuoti. Tik 1922 m. Laisvės varpas pasiekė Kauną ir buvo iškeltas Karo muziejaus bokšte⁷. Šiame skyriuje aptarta ir daugiau glaudžių ryšių su gimtine liudijančių epizodų: transatlantinių lakūnų Step-

Pirmą kartą publikuojama nuotrauka iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo

no Dariaus ir Stasio Girėno skrydis per Atlantą, JAV lietuvių sportininkų pergalės, JAV lietuvių pagalba pristatant Lietuvą tarptautinėje parodoje Niujorke 1939 m. ir daugelis kitų.

Tačiau ne tik aukomis ir dovanomis JAV lietuviai rodė savo meilę. Suprasdami, kad pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais Lietuvai labai trūko išsilavinusių žmonių, įvairių sričių specialistų, į Lietuvą pasiryžo atvykti įvairių sričių specialistai: teisininkai Leonardas Šimutis ir advokatas Bronius K. Balutis, inžinierius Tomas Norus-Naruševičius, kunigai Jonas Žilius, Julius Kaupas ir Jonas Dabūzis, kultūrininkas ir medikas Jonas Šliūpas, spaudos darbuotoja, filologė Magdalena Avietėnaitė, mokslininkai Kazys Pakštas ir Jonas Šimkus, verslininkai Petras Karuža, Jonas Ramonas, Konstantinas Norkus ir daugelis kitų⁸. Tačiau tik „Pabaigos žodyje“ sužinome, jog iš 1918–1923 m. grįžusių į Lietuvą daugiau kaip 200 000 lietuvių beveik visi, išskyrus kelis šimtus, ir vėl buvo priversti išvykti į JAV. Paaiškėjo, kad Lietuva tuo metu dar neturėjo normalių ekonominių, teisinių sąlygų, tad, patyrę nusivylimą dėl biurokratinės ir korupcijos, praradę pinigus, jie ir vėl turėjo reemigruoti į JAV⁹.

Autorius daug dėmesio skiria JAV lietuvių finansinei paramai. Jis teigia, kad piniginių aukų tradicija ėmė formotis nuo 1899 m., kai buvo nutarta paaukoti 100 dolerių Lietuvių skyriui pasaulinėje parodoje Paryžiuje paremti, o po metų – 1900 m. – buvo nutarta įkurti kankinių kasą ir remti nukentėjusius kovotojus prieš Rusijos valdžios priešpauą Lietuvoje. Tačiau buvo tik epizodinės iniciatyvos. Tik nuo 1914 m. prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui imta masiškai rinkti aukas Tautos fondui. Jo mastas tikrai buvo įspūdingas: iki 1922 m. rugsėjo 1 d. Tautos fondas kovoms dėl Lietuvos nepriklausomybės finansuoti išleido 306 886 dolerius, nukentėjusiesiems nuo karo šelpti – 115 766 dolerius, kultūros reikalams – 56 283 dolerius, organizaciniams reikalams – 36 677 dolerių¹⁰. Pasak J. Skiriaus, atsikuriančiai Lietuvai ne mažiau aktuali buvo gauta Lietuvos laisvės paskola, kuri buvo renkama 1919–1923 m. Ji siekė 1 mln. 842 166 dolerius. Ši paskola atliko tikrai reikšmingą vaidmenį: iš jos buvo mokami atlyginimai valstybės tarnautojams ir kariškiams, išlaikomos Lietuvos atstovybės užsienyje, be to, šie pinigai buvo valiutinė bazė įvedant litą¹¹. O kur dar „Aukso-sidabro fondas“, parama Vyriausiajam Lietuvos gynimo komitetui, aukos Lietuvos šauliams, įvairios stipendijos ir piniginės perlaidos Lietuvos Raudonajam Kryžiui¹². Prie krašto ūkio atgaivinimo prisidėjo ir amerikiečių kapitalo įmonių – Amerikos lietuvių prekybos bendrovės, J. Šliūpo kapitalo bendrovės, „Drobė“, „Rūbas“, „Lietuvių audėjai“, „Lietuvių garlaiviai“ ir kitų – steigimas. Knygoje aptarti ir atskirų JAV lietuvių verslininkų bandymai ištraukti į prekybą su Lietuva¹³. Tačiau, nepaisant plačių užmojų, ne viskas ėjosi lyg per sviestą. JAV lietuvių verslininkų viltis temdė dideli nusivylimai, kuriuos sukėlė dideli finansiniai praradimai Lietuvoje, įvairūs apribojimai įsigyti Lietuvoje nekilnojamojo turto, kritiškas požiūris į 1926 m. gruodžio perversmą.

Antrajame skyriuje autorius nagrinėja JAV lietuvių ryšius su sovietų okupuota Lietuva. Knygoje plačiai nušviečiama, kokią svarbą vaidmenį JAV lietuviai atliko, kai reikėjo gauti JAV administracijos paramą, apsaugoti lietuvių karo pabėgėlių (Displaced Persons, DP) teises Vakarų Europoje. Paaiškėjus, kad po karo greitu metu nebus atkurtas Lietuvos valstybingumas, 1947–1948 m. Amerikos lietuvių taryba (ALT) reikalavo į JAV įsileisti visus DP lietuvius. Bendromis su kitų tautinių bendruomenių atstovais pastangomis 1948 m. birželio 19 d. buvo papildytas JAV imigracijos įstatymas DP teisių aktu ir tai leido pradėti plačią DP emigraciją į JAV. Greta šio svarbaus laimėjimo autorius dar daugiau dėmesio skiria Amerikos lietuvių inicijuotam Kersteno komiteto tyrimui, kurio metu turėjo būti ištirtos Baltijos valstybių okupacijos aplinkybės ir tuose kraštuose vykdomas gyventojų genocidas. ALT buvo įsitikinusi,

kad jei JAV Kongresas nustatytų SSRS įvykdytą okupacijos ir prievartinio įtraukimo į SSRS ne teisėtumą, po to JAV padedant būtų galima šį klausimą kelti JTO, reikalaujant išvesti okupacinę kariuomenę ir atkurti nepriklausomybę¹⁴. Pasak J. Skiriaus, šio komiteto darbas padėjo auklėjamai veikti viešąją JAV nuomonę pavergtiems kraštams palankia prasme, o Kersteno komiteto tyrimas JAV valdžiai padėjo teisiškai konstatuoti okupacijos ir aneksijos pateisinimo faktus¹⁵.

radijo ir fotoapatarų, televizorių, net poilsį kurortuose ir sanatorijose. Tuo tikslu Niujorke buvo surengta speciali paroda, kur SSRS eksponavo savo prekes, kurias amerikiečiai galėjo užsakyti ir padovanoti savo giminėms¹⁶. Žinoma, būtų įdomu sužinoti konkretų skaičių, kiek JAV lietuviai išleido pinigų savo giminėms remti ir kiek pelno iš to dosnumo turėjo sovietai, tačiau autorius pripažįsta, kad neįmanoma apskaičiuoti, kiek per visą okupacijos laikotarpį iš JAV buvo siųsta siuntinių. Autorius api-

S. Balzeko lietuvių kultūros muziejaus nuotr.

Lietuvių delegacijos ne kartą susitiko su JAV prezidentais ir stengėsi pasinaudoti JAV prezidentų rinkimų kampanijomis, tačiau iki 1981 m., kai JAV Prezidentu buvo išrinktas Ronaldas Reiganas, aiškiai įvardijęs SSRS kaip „blogio imperiją“, kitų prezidentų parama apsiribojo tik JAV nuostatos niekada nepripažinti Baltijos šalių okupacijos pakartojimu.

Aptariamuoju sovietinės okupacijos Lietuvoje laikotarpiu autorius išryškina Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) darbus bei indėlį į Lietuvos išlaisvinimo sąjūdį 1943–1992 m. Be VLIK darbo, gana plačiai aptariama ir JAV lietuvių bendruomenės kultūrinė ir politinė-propagandinė veikla, kasmet minint Vasario 16-ąją. Autorius skaitytų supažindina ir su skaitytojams mažiau žinomomis organizacijomis: Amerikos baltų lyga, Lietuvių moterų klubų federacija, Lietuvos vyčiais ir kitomis. Būtent šios organizacijos inicijavo iškilių lietuvių ženklos įamžinančių paminklų statybą JAV, rengė mitingus ir protesto akcijas, kad Lietuvos vardas ir jos laisvės klausimas atsidurtų JAV spaudos puslapiuose. Autorius atskirą skyrelį skiria radijo laidoms, „Amerikos balso“ ir kitoms transliacijoms, kurių balsas iš laisvojo pasaulio slapta buvo girdimas ir okupuotoje Lietuvoje.

Net ir sovietmečiu, kada už geležinės uždangos buvo sunku prasiskverbti tiesos žodžiui, tautiečių užuojautai ir finansinei paramai sovietų engiamiems lietuviams, JAV lietuviai kryptingai veikė kovodami su sovietų skleidžiama propaganda ir amerikiečių smegenis apnuodijusiu Maskvos melu. Autoriaus pateikta statistika demaskuoja SSRS pelnymąsi iš Amerikos lietuvių dosnumo ir noro padėti skurstantiems artimiesiems. Sovietai kiekvieną iš JAV siunčiamą daiktą, net ir dėvėtus drabužius, apmokestindavo nuo 30 iki 80 proc. mūito mokesčiais. Pavyzdžiui, išsiųstas siuntinys, kurio prekių vertė siekė 12 dolerių 95 ct, siuntėjui kainuodavo 31 dolerį ir 2 ct. Pasak J. Skiriaus, sovietai, pajutę pelningo verslo gyslelę, atidarė specialias agentūras, kur išeiviai galėjo už dolerius giminėms nupirkti SSRS pagamintų automobilių, šaldytuvų,

bendrinių, jog Lietuvoje gyvenantiems asmenims tokio pobūdžio gimininių parama buvo labai svarbi, o svarbiausia „teikė didelę materialinę ir moralinę pagalbą, kuri atmuša visokią okupantų propagandą“. Kad skaitytojas išsivaizduotų galimas paramos sumas, J. Skirius pateikia Stasio Michelsono metodiką: „Jeigu 100 000 Amerikos lietuvių kasmet pasiųsdavo saviškiams vidutiniškai po 100 dolerių, tai reikštų 10 mln. per metus arba 200 mln. dolerių per 20 Lietuvos nepriklausomybės metų“¹⁷. Autorius pristato ir kitas skaitytojams gerokai primirštas temas – susirašinėjimo trukdžius bei palikimų problemų sprendimus, nes ir čia savo grobuoniškus nagus kišo SSRS konsulai¹⁸.

Knygoje lyg marga vėduoklė išsiskleidžia visas JAV lietuvių politinis spektras: nuo konservatyvių tautininkų ir krikščionių demokratų iki komunistuojančių „pažangiečių ir liberalių lietuvių“. Jeigu „dešinės“ jėgos visomis išgalėmis siekė kovoti prieš SSRS okupaciją ir padėti nuo raudonojo teroro nukentėjusiems asmenims, tai kairieji ir liberalieji lietuviai neįžvelgė bolševikinio socializmo antihumaniškumo, okupacijos žalos, todėl net žinias apie gyventojų trėmimus ir politinių kalinių kalinimą jie laikė šmeižtu.

Būtent šios komunistuojančios lietuvių organizacijos siuntė sveikinimo telegramas J. Paleckio vyriausybei, smerkė JAV lietuvių patriotinių organizacijų reiškiamus protestus, leido knygas, kuriose rašė „teisybę apie Lietuvą“¹⁹. Ši knyga padeda pamatyti virusias politines batalijas pačių JAV lietuvių bendruomenėje.

Trečiajame skyriuje autorius nagrinėja JAV lietuvių santykius su valstybingumą dar kartą atkūrusia Lietuva iki 2018 m. Amerikos lietuviai su dideliu džiaugsmu išgyveno 1990 m. kovo 11-ąją. Tai buvo didžiausių vilčių išsipildymas, tačiau kartu žaibiškai atėjo supratinimas, jog nepriklausomybei įtvirtinti prireiks visų lietuvių pastangų. JAV lietuviai Čikagoje įkūrė „karštąją liniją“, kuri visą parą pasauliui teikė informaciją apie įvykius Lietuvoje.

Nukelta į 8 psl.

Gąsdinantys praeities fantomai

Astrida Petraitytė

Knygų mugės šleifas, kaip ir tikėtasi, tęsiasi. Sudalyvavus kai kurių knygų pristatymuose, „užsirištas mazgelis“: reiks susirasti bibliotekoje... Vienas iš mugės atradimų – Nataschos Wodin (auto)biografinis romanas. Pristatyme nei autorė, nei vertėja nedalyvavo, kalbėjo leidyklos atstovė ir mariupolietiškas (rytinės Ukrainos, užgrobtą Donecko pafrontės miesto) realijas aptarę Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė Natalija Šertvytienė ir buvęs (2010–2014 m.) mūsų ambasadorius Ukrainoje Petras Vaitiekūnas.

Idama į renginį tikėjausi, kad pastarųjų metų Ukrainos realijos bus atspindėtos ir knygoje. Klydau. Tiesa, pašnekovai tos temos neaplenkė: štai ambasadorius Vaitiekūnas dalijosi asmeniniais išpūdžiais iš apsilankymo šiame Ukrainos pafrontės taške: kai jau įgydavo vietinių pasitikėjimą, išgirdavo viltingą „Naš Vova...“ (Mūsų Vova, t.y. Vladimiras Putinas)...

Natascha Wodin, pasirodo, yra kelių romanų, taip pat eilėraščių knygos autorė, pelniusi ne vieną Vokietijos literatūrinę premiją. O ši knyga – toli gražu ne pramoginė – įtraukia nelyg detektyvas (tarpais tampantis trileriu su siaubo elementais).

Ant knygos galinio viršelio pateiktoje anotacijoje skaitome: „Natascha Wodin gimė 1945 m. Bavarijoje, buvusių priverstinių darbininkų iš Ukrainos šeimoje“.

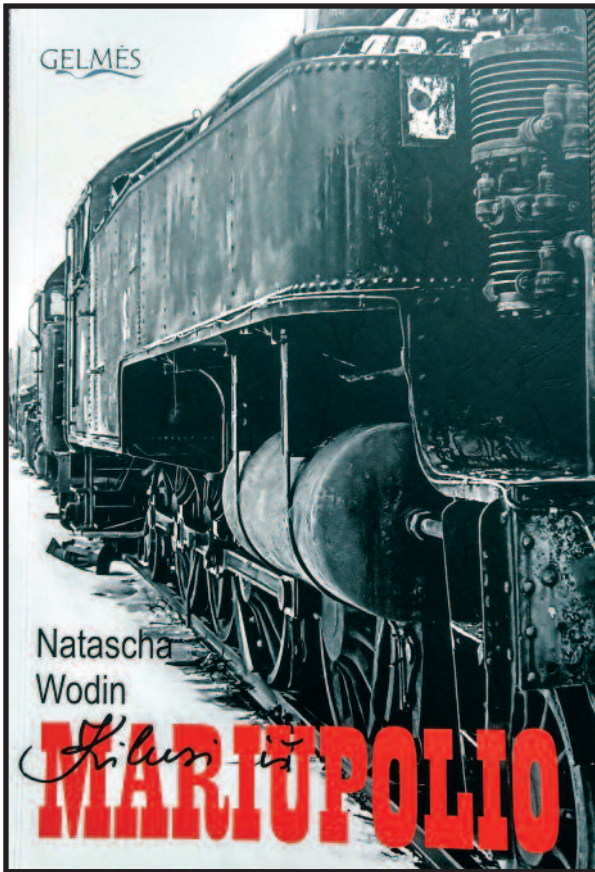
Istoriją sudaro tarsi du sluoksniai: vienas – pačios autorės patirti išgyvenimai, vaikystė rusakalbėje šeimoje pokario Vokietijoje (atsiskleidžiantis pasakojimo finale); antras – po energingų paieškų bei tyrimų (galime suprasti – jau brandžiam amžiuje: knyga Vokietijoje išleista 2017 m.) iš tolimų, įvairiaspalvių gijų išaudžiama genealoginė drobė. (Apie save brandžiam amžiuje autorė paliudija vos viena kita detale, išplaukiančia iš užsibrėžto tyrimo. Štai sužinojusi, kad sovietmečiu Maskvoje dar gyveno jos teta Lidija, Wodin patiria „prasilenkimo“ nuoskaudą: „Juk kaip dažnai Maskvoje lankiausi dirbdama vertėja, pirmą kartą 1972-aisiais, kai Lidijai buvo tik šešiasdešimt vieni“ (p. 119). Arba atsainiai pažymi, kad kažkuriame informacijos paieškų etape buvusi „su tuomečiu draugu“...)

Wodin, rašydama šią (auto)biografinę knygą, vykdo ir istorinę misiją, galima sakyti, grąžina skolą nutylėtiems kankiniams. „Išgyvenusieji koncentracijos stovyklas sukūrė pasaulinės literatūros kūrinius, bibliotekas užpildė knygos apie holokaustą, bet priverstiniai darbininkai, ne žydų kilmės, sužlugdyti darbo lageriuose, tylėjo. <...> Dažniausiai priverstiniai darbininkai buvo minimi tik tarp kitko, prie progos, kartu su žydais, kaip marginalų grupė, holokausto priedėlis“ (p. 23–24). Ši knyga ir yra tragikos kupinas pasakojimas apie vienos priverstinių darbininkų šeimos likimą – nors daugelis drastiškų niuansų jame, galime suprasti, nulemta ne tik istorijos girnų, bet ir individualios psichologinės predispozicijos; tikėtina, kad galėtume išgirsti ir kur kas šviesesnių istorijų.

Autorės tėvai, regis, sava valia traukėsi, vokiečiams nuo sovietų jau „gaunant į kaulus“ – jie pasiekia Odesą. „1944 metų balandžio 10 dieną Odesą atkariauja Raudonoji Armija – tėvai palieka Ukrainą paskutinę akimirką. Klausimas, ar jie išvyksta savanoriškai, ar juos deportuoja, lieka atviras“ (p. 255); taigi atviras ir klausimas, ar priverstiniai darbai Vokietijoje nėra pačių pasirinkimas (žinia, iš padėties be išeities išplaukęs).

Gal autorei nebūtų prireikę tokių intensyvių į Ukrainą ir Rusiją vedančių paieškų, jei kadais iš vaikiško protesto nebūtų į šiukšlių konteinerį nuleidusi rūsyje rastos dėžutės su įvairiais dokumentais...

Vis dėlto talkinant genealoginių paieškų entuziastui iš Rusijos Konstantinui (kažkodėl padėkų sąrašė neminimam), autorė atseka savo senelius, jų vai-

Natascha Wodin. *Kilusi iš Mariupolio*: biografinis romanas. – Iš vokiečių kalbos vertė Živilė Gapšienė. – Vilnius: Gelmės. – 2018

Jevgenija, apie 1943–1944 m.

kus (greta mamos Jevgenijos – Lidija ir Sergejus), net suranda „šiandienos“ giminaičių... Ir čia nutinka vienas iš „siaubo pasakos“ epizodų – jau šiomis dienomis, ne stalininio teroro, karo ar pokario metu; taip „paprastai“ surastasis tetos Lidijos anūkas – Rusijoje įsikūręs šeimos žmogus, dviejų vaikų tėvas – paaiškina savo mamos mirtį: jis ją nužudęs, buvęs uždarytas ketveriems metams į psichiatrinę...

Išeities taškas, šeimos „centrinė bazė“, kaip rodo ir knygos pavadinimas, yra Ukrainos miestas Mariupolis, uostas prie Azovo jūros; čia autorės mama Jevgenija Ivaščenko ir gimusi. Besidomint savomis šaknimis, naujų spalvų (greta rusiškų-ukrainietiškų) įgauna ir mamos gimtinė: „Anuomet Mariupolis – daugiakultūris miestas. Ukrainiečiai, rusai, graikai, italai, prancūzai, vokiečiai, turkai lenkai, dauguma žydų. Miestas įsikūręs ant kalvos, iš bet kurios vietos atsiveria vaizdas į Azovo jūrą, garsėjančią žuvų karalyste“ (p. 158).

Giminė jungusi skirtingų tautybių ir socialinių sluoksnių gijas, galiausiai (trumpam) sužydėjusiais

kilmingumo žiedu. „Namo dalis, kur gyvena namų šeimininkai, Lidijos ir Sergejaus seneliai, panaši į muziejų, čia gali stebėtis daiktais iš visų pasaulio kraštų. <...> Senelių tarnų būriui priklauso dvi kambarinės, virėja, skalbėja, ūkvedys, vežikas ir vairuotojas“ (p. 162).

Jevgenijos tėvo (autorės senelio) irgi spalvingos natūros būta: revoliucionierius dar caro laikais, daugelį metų išbuvęs tremtyje. „Veikiausiai, grįžęs iš Sibiro [apie 1907-uosius – A.P.], jis vedė anuomet dar jauną Matildą Josifovną“ (p. 50). Deja, Ukrainoje, jau 1922 m. tapusioje SSSR dalimi, ima siausti suirutė, teroras ir badas (holodomoras yra žinomas kaip vienas juodžiausių „komunizmo statytojų“ istorijos puslapių: „Badas naikina ištisas vietas. Nebėra, kas galėtų palaidoti mirusiuosius. Jie pūva ten, kur mirė. Viešpatauja beprotybė ir kanibalizmas“, p. 212). 1920-aisiais pasaulį išvydusiai Jevgenijai, jauniausiai iš trijų vaikų, neteko pasimėgauti kilmingos šeimos privalumais, priešingai, šis luomas jau buvo tapęs parijais. „Ne Vokietijoje ją pradėjo laikyti puszmogiu, taip buvo jau Ukrainoje, mano vargsė, mažytė, protą praradusi mama, kilusi iš tirščiausios kraugeriško XX amžiaus tamos“ (p. 51). O buvo gražuolė – tai paliudija keletas išsaugotų nuotraukų (jomis pradedami knygos skyriai).

Kone grožinės literatūros triuku gali palaikyti autorės aptiktus tetos Lidijos memuarus (jų pagrindu surašytas nemenkas skyrius), bet ir konkrečios istorinės detalės, ir paminėjimas padėkos žodyje patvirtina: taip, tas laimingas atsitiktinumas iš tiesų nutikęs.

Iš pasakojimų apie dar prieškarinį Ukrainos sovietmetį paaiškėja ir kai kurie tos „internacionalinės“ ideologijos (šiai reiškusios rusifikavimą) paradoksalai: Lidija dar įstoja į universitetą Odesoje, o čia, pasirodo, vėjus prieš rusų kalbą, „kurią po revoliucijos Ukrainoje imta laikyti didžiosios šovinininės valstybės kalba“ (p. 200); paradoksalu, nes ta „šovinininė valstybė“, šiaip ar taip, savo letena gnaužia „sesę“ Ukrainą. Tad Lidijai praverčia iš auklės ukrainietės išmokta kalba – ji, suvaidinusi komediją, kad rusų net nemoka, tampa studente (literatūrą studijuojanti Lidija „gauna užduotį parašyti darbą apie „žemės ūkio aspektus“ Tolstojaus „Anoje Kareninoje“, p. 205). Bet... į Mariupolį grįžusi Lidija suimama, patekusi į kalėjimą Odesoje, tarp tardytojų pamato ir buvusį bendraklasį, į kurio merginimą neatsisaukusi – dabar jis atsigriebia ją išprievartaudamas. Taip „1934 metų balandžio 1 dieną Lidija atvyksta į Medvežja Gorą“ (p. 223); šis „Meškų kalnas“ – tai lageris Karelijoje.

Šeimos narių likimai paliudija istoriją paradoksus mėgstant – Jevgenijos bei Lidijos broliui Sergejui, partiniam dainininkui, Sovietų Sąjungoje karjera neblogo susiklostė, jis tampa ansamblio „Krasnaja Znamia“, solistu: „Veikiausiai valstybiniu ordinu jį bus apdovanoję ne už vokalinius nuopelnus, o už lojalumą partijai, už sovietinio piliečio pavyzdinumą“ (p. 47).

Į tragiškai spalvingą giminės paveikslą įsiterpia ir iš Mariupolio kilęs filosofas, psichologas Georgijus Čelpanovas, psichologinių traktatų autorius, „įkūręs pirmąją rusų eksperimentinės psichologijos tyrimų institutą“ (p. 60), už Čelpanovo buvo ištėkėjusi Jevgenijos teta Olga, regis, turėjusi psichikos sutrikimų, gyvenimą užbaigusi savižudybe (keistai dėsningos giminės tragedijos).

Nors ne tėvo linija yra autorės dėmesio centre, bet ir joje ji aptinka netikėtumų – štai sužino, kad jo, jau solidaus amžiaus, santuoka su gerokai jaunesne Jevgenija nebuvo pirmoji – turėjęs žmoną žydę ir su ja sugyvenęs du vaikus, ir tai „man yra tamsiausias aspektas ir šiaip tamsioje tėvo biografijoje“ (p. 244). Autorė reziumuoja, kad savo paslapčių tėvas nusinešė į kapus (mirė 1989 m. vokiečių senelių namuose), kažkodėl nematydama galimybės šią istoriją atkapstyti tokiomis pat pastangomis, kurių prisireikė mamos priešistorei atskleisti.

Nukelta į 8 psl.

KINO PAVASARIS COOL!

Renata Šerelytė

Tikro pavasario, užplūstančio kaip maniakinė depresija, už lango dar neįstiga, tačiau „Kino pavasaris“, kuriuo šiame kaip niekada domėjau, primena nenumaldomos stichijos artėjimą. Šįkart pažūrėjau tik keturis filmus – didesnio kiekio bijojau. Čia kaip su skaitymu ar teatru – bijai apsiryt... Bet paskui gailiesi, kad buvai toks saikingas ir nepasidavei žiūrėjimo manijai.

Wojciech Smarzowski, „Kleras“

„Kleras“ : aistringa publicistika

Lenkų režisieriaus Wojciecho Smarzowskio filmas apie Lenkijos katalikų bažnyčios nuodėmes – korupcines sąsajas su valdžia, verslu, seksualiai dvasininkų išnaudojamų vaikų, celibato laužymo, bažnyčios pavertimo paslaugų firma, alkoholizmo ir psichinės sveikatos tema – labai aštrus. Dalis kino teatrų Lenkijoje netgi atsisakė šitą filmą rodyti. Bet, nepaisant to, tai bene pats žiūrimiausias šiuo metu filmas Lenkijoje. Šitai mane ir sudomino – lenkų kiną laikau tikrai puikiu ir įdomiu, atitinkančiu pasaulinį lygį, todėl parūpo, kuo gi „Kleras“ sudomino gana išrankų lenkų kino žiūrovą.

Kadangi man artima S. C. Lewiso mintis, kad vešliausia nedorybės gėlė auga šalia to, kas švenčiausia – taigi altoriaus, „Klero“ kunigų nuodėmingumas pasirodė labai žmogiškas, nors galbūt ir neatleistinas. Vienas kunigas išnaudoja nepilnametį berniuką, bet ir jis pats yra pedofilo kunigo auka, taigi ir jo gaila, kitas – girtuoklis, gyvenantis su moterimi, kuri nuo jo laukiasi, trečias (pats blogiausias) – dėl savo asmeninių karjeros interesų pasiryžęs paaukoti viską. Tiesą pasakius, personažai būtų visai įtikinami, jeigu jiems būtų leista eiti savo keliu, o ne „teisingai“ iliustruoti autoriaus pažiūras, kurios akivaizdžiai yra antiklerikalinės.

Jeigu filmas yra meninis, autoriaus pažiūros neturėtų būti svarbiausias dalykas. Jeigu filmas publicistinis – tada taip. Ir galėtų, ir turėtų. Taigi man čia ir kilo klausimas, koks tas „Kleras“ yra: meninis ar publicistinis. Kas čia svarbiau – meninė ar publicistinė tiesa.

Kita vertus, „Klere“ visiškai nėra tikėjimo temos. Kunigai iškyla kaip savotiški biurokratai, paslaugų teikėjai, netgi gana vulgarūs ir primityvūs. Pašaukimas, Dievas, šėtonas, nuodėmė, atgaila, atpirkimas – galbūt tai kur nors ir šmėkšteli (gal finalinėje susideginimo scenoje), tačiau, regis, režisieriui tai nėra svarbu. O gaila.

„Eteris“: atsargiau elkitės su savo siela

Kino grando Krzysztofo Zanussio filmas buvo anonisuotas kaip daktaro, atliekančio eksperimentus su žmonėmis ir vadinančio tai savo religija, gyvenimas ir mirtis. Taigi ir aš tikėjausi kažko panašaus į Frankenšteino laboratoriją. Tačiau, mano nuostabai, „Eteris“ buvo visai ne apie tai, nors scenų, liudijančių nuožmų daktaro pasišventimą mokslui, netrūko. „Eteryje“ atsiskleidė tai, ko nebuvo „Klere“ – tikėjimo problema. Šiek tiek priminė M. Bulgakovo „Meistrą ir Margaritą“ – tik Šėtonas čia pasirodo ne pradžioje ir duoda toną visam veiksmui, o ateina pačioje pabaigoje ir pakomentuoja įvykius, kurių mes tarsi nematėme. Įdomus sprendimas, nors vietomis gal kiek iliustratyvus.

Taigi „Eteris“ – tik mokslu ir jo pažanga tikinčio daktaro drama. Pakvaišęs dėl eterio – paslaptingos medžiagos, atimančios žmonėms valią – daktaras atlieka su žmonėmis eksperimentus, nelabai imdamas domėn tai, ką jie jaučia, ar jiems baisu, ar skauda. Gailestingumas, dėkingumas, ištikimybė – am tai tik silpnumo požymis. Žmogaus siela – niekas. Todėl jam nieko nereikia pažadėti savo sielą nepažįstamam ponui, kuris ateina į jo vienutę prieš bausmės vykdymą (daktaras nuteistas pakarti, nes eksperimentuodamas su eteriu nužudė jauną merginą).

„Milijonai žmonių netiki mano egzistavimu, ir tai yra mano sėkmė“, – pasako orus kostiumuotas ponas daktarui. Daktaras jau yra priverstas juo tikėti, nes akivaizdžiai mato, koks ryškus to pono dalyvavimas visuose jo tolesnio gyvenimo įvykiuose ir kokia paralyžuota yra jo, daktaro, valia. Ir nors nieko gero nesitiki, filmo finalas viltingas – galbūt pasmerktą sielą gali išgelbėti meilė.

Krzysztof Zanussi, „Eteris“

Hirokazu Kore-eda, „Vagiliautojai“

„Vagiliautojai“: laimė išsimokėtina

O štai šis japonų režisieriaus Hirokazu Kore-eda filmas gavo Kanų festivalio Auksinę šakelę. Ir kai pažūri iki pabaigos, netgi truputį nusižiovaudamas per vidurį, nes lyg ir pasirodo, kad filmas kiek užtęstas – pabaiga sukrečia taip, kad paskui ilgai apie tai galvoji. Itin puiki ir stipri pabaiga, tokia jautri, konceptuali ir kartu labai paprasta – šiuolaikiniams filmams labai pritrūksta tokių pabaigų, galbūt todėl, kad daugeliui iš jų svarbiau pats pasakojimas, emociniai efektai, įvairios siužetinės intrigos.

„Vagiliautojai“ iš pirmo žvilgsnio – labai paprastas filmas. Šeima, kurios tėvas moko vaikus vogti iš parduotuvės, senelė triušinėja namuose, viena sesuo Sajaka eina šokti lyg ir striptizo, kita dirba siuvimo-lyginimo ceche... ir paskui paaiškėja, kad šių žmonių nesieja jokie giminystės ryšiai, jie susibūrė į vieną vietą atsitiktinai, gal netgi nusikalsdami įstatymams. Ir jiems, tik įsivaizduokit, labai gera kartu. Kai paskui įsikiša teisingumas ir jie išskirstomi taip, kaip turi būti – į vaikų namus, į kalėjimą, mažoji Džiuri gražinama į savo tikrąją šeimą, kuri jos nepasigedo du mėnesius ir nepranešė apie jos dingimą policijai – jų laimė sugriūva.

Labiausiai sujaudina mažutė Džiuri, kuri finalinėje filmo scenoje tupinėdama ant grindų, viena žaidžia su

savo žaisliukais ir kartoja skaičiuotę, kurios ją išmokė vagiliautojų šeima. Džiuri palipa ant kėdutės ir žiūri pro langą, o jos akyse toks ilgesys ir liūdnumas, kad širdį nuveria. Ir tada supranti, kad laimė nėra susijusi nei su įstatymais, nei su visuomenės numatytais elgimosi ir gyvenimo modeliais, nei su išoriniu padorumu ir tvarka. Paaiškinkite tai mažutei Džiuri, kodėl ją atėmė iš linksmos, draugiškos, su ja bendraujančios ir ją mylinčios šeimos ir atidavė tėvams, kuriems ji nerūpi. „Eik šalin, ar nematai, kad aš užsiėmusi“ – taip pasakė mama, kai Džiuri pabandė prisiglausti prie jos.

„Kafarnaumas“: liūdnoji Zaino šypsena

Filmui baigiantis, tik kietaširdis krokodilas galėjo neapsiverkti. Libano režisierė Nadine Labaki savo filmui subūrė neprofesionalius aktorius, kurių žavesys tiesiog tirpdė širdis. Ypač vaikų – pagrindinio filmo veikėjo dvylikmečio Zaino ir vos vaikščioti pradėjusio Jono, nelegalios migrantės iš Etiopijos sūnaus, žavingo garbanoto burbuliuko. Tai, kad ir aplinka, ir vaikų istorija – autentiškos ir tikros iki skausmo, darė didelį įspūdį; žiūrėdama ne kartą pa-

Nadine Labaki, „Kafarnaumas“

galvojau, kad reiktų spirti į subinę visiems, kurie burba, kad Lietuvoje gyventi sunku ir neįmanoma. Pažiūrėkit „Kafarnaumą“, burbekliai, gal tada užsičiaupsit. Ir pabandykit nors vieną dieną išgyventi taip, kaip gyvena tas nuostabus, liūdnas berniukas Zainas, kuris, beje, netgi nesišypso – šypteli tik filmo pabaigoje, ir ta jo liūdna šypsena nuveria iki širdies gelmių.

Dar šį filmą reiktų pažūrėti šeimoms, kurios gimdo vaikus dėl pašalpų (Zainas savo tėvus paduoda į teismą už tai, kad jie davė jam gyvybę, kuri toje aplinkoje nieko nereikia), šamokslo teorijų mėgėjams ir, be abejo, politikams, kuriems migrantai ir atvykėliai yra baubas, ir jie juo gąsdina kitus.

Vienas iš pačių gražiausių ir liūdniausių filmų, kuriuos mačiau pastaruosiu metu. Beje, apdovanotas Kanų festivalio Žiuri prizų.

Puikus tas „Kino pavasaris“. Liudijantis, kad tikri jausmai ir tikras menas – suderinami. Su viltimi laukiau kito. □

JOLITA SKABLAUSKAITĖ

NOVELĖS

Williamo Blake'o piešiniai

Šetani

Ją atvežė tiesai iš baltiaus ir paliko gūdžiame miške. Paklaidino. Vilkéjo permatoma suknele, mūvējo sidabriniais aukštakulniais bateliais, o jos šukuosena buvo sudėtingesnė nei senovės rašmenys. Ji stovėjo ant sniego nuleidusi rankas ir žvelgė į miško gilumą. Beprasmiška buvo klampot, ieškot išėjimo iš šio šalto, stingdančio pasaulio. Diatomėjos pamažu ėmė skverbti į ją. Šaltame, vaiskiam ore pasklido jos mėgstamiausių kvėpalų aromatas.

Mizidės akimis ji žvelgė į miško tankumyną, retkarčiais pakeldavo galvą į dangų... Ir aprenpta esi kaip princesė, tačiau kas iš to, žvėrys sudraskys, suės, sugrauš, neliks net kapo, mąstė ji, klaikdama iš siaubo. Reikėtų prieiti prie artimiausio medžio, atsiremt į jį ir sustingt – amžiams...

Pamažu ji nuklypčiojo per sniegą prie labai seno storo kamieno, nė nepažvelgė, kokio čia būta medžio, koks skirtumas – ilgai ji neištvers.

Po kelių valandų ėmė pustyti. Tuo geriau, pagalvojo. Greičiau baigsis kančios. Juto, kad kažkas ją stebi, kad tas kažkas yra visai arti. Bet tai negalėjo būti žmogus, žvėries taip pat nematė. Tačiau kažkas vis artinosi. Pro sniego sūkurius ji įžvelgė didžiulę baltą kaukolę su plonyčiu liemeniu. Galbūt taip atrodo mirtis, pagalvojo. Ramiai pažvelgė į pamėklės akiduobių kiaurymes... ir dingio šaltis, baimė. Kaukolė turėjo visus dantis. Kaulai švietė lygūs, švarūs it marmuriniai – jokio žemės pėdsako, jokių dūlėjimo liekanų. Kūnelis buvo menkutis, neapibrėžtos formos. Paskui ji vėl pažvelgė į akiduobių kiaurymes.

Ir ją ėmė nešti... Ji įplaukė pro tas kiaurymes tarsi pro vartus. Pačiame jų dugne žiojėjo siauri plyšiai, nužvelgti jie prasivėrė, įleisdami ją...

Ar čia seniai ji ruošėsi prašmatniam pokyliui. Sėdėjo priešais didelį ovalinį veidrodį, buvo patenkinta savo išvaizda, reikėjo tik lūpas pasidažyti. Ji norėjo ryškios, raudonos spalvos ir kad blizgėtų. Pelenė privalejo tapti princese. Lūpdažio spalva priminė raudonojo šeivamedžio uogas, tokie šeivamedžiai auga prie griuvėsių...

Kontūriniu pieštuku apvedžiojusi lūpas, ji paėmė lūpdažį, kvėpantią kažkuo nenusakomu. Brūkštelėjo juo per lūpas. Ir tada atsidarė durys. Įėjo keli išėiginiais kostiumais apsivilkę vyrai, paėmė ją už parankių ir išsivedė. Įsodino į prabangią mašiną. Lauke buvo tamsu. Ji norėjo atvažiuoti į puotą pavėlavusi – įplaukti, sutviskėti, kad visų akys sužiurtų į ją, kad neliktų nė vieno jos nepastebėjusio.

Pro šalį skriejo apšviestos gatvės. Ji buvo rami. Kaip gerai, kad atsiuntė ją paimiti. Paskui miestas liko užpakalyje, vis blyškiau mirgėjo toltančios šviesos. Tada ji išsigando, paklausė:

– O kur mes važiuojam?

Vyriškiai nieko neatsakė. Ji paprašė išleisti ją iš automobilio. Tačiau šis ėmė važiuoti dar greičiau, švilpė jau neįtikėtinu greičiu.

Už lango pradėjo pašėlusiai šmėseliuoti medžiai. Jie įvažiavo į mišką. Paskui vyrai paėmė ją už rankų ir kojų ir nunešė į girios gilumą. Pastatė ant balto sniego, o patys sparčiai nuklampojo atgal prie mašinos. Ji norėjo bėgti iš paskos, tačiau kliudė aukštakulniai bateliai ir storas suledėjęs sniegas.

Mašina nuvažiavo.

Koks pokylis? Ji buvo pakviesta į vieno ministro žmonos gimtadienį.

Baisiai panikavo neapsispręsdama, kokią dovaną pirkti, kaip apsirengti. Pokylis?

Akiduobių plyšeliai susiaurėjo. Ji atsidūrė Anapus, ir tai buvo stebuklas. Jos nebekrėtė nei šaltis, nei baimė. Miškas buvo tas pats, tik už medžių atsivėrė neaprėpiama laukymė. Tebesnigo. Atsargiai statydama kojas, nuėjo įkandin pamėklės. Ji matė tobulą kaukolės pakaušį ir lengvą, vėjo siūbuojamą kūną. Suspindo fakelai, sužėrėjo šviesos. Lengvai prilaikoma už rankos, kopė laiptais aukštyn, vis aukštyn n aukštyn.

– Jums nederėjo vienai susiruošti į pokylį, – išbeldė kaukolė. – Dabar aš jus visur lydėsiu. Eikš, eikš, – ji mostelėjo pirštakauliais į dangų. Pūga liovėsi, tačiau dar krito retos snaigės. – Dabar mes visada būsime kartu. Eikš. Mes visada švėsime tik mūsų gimtadienius. Eikš.

Svedenborgo angelas

Vėlinių vakarą mes atsidūrėme ant stogo. Dar švietė nešvariai rausvas dangus, pilkšvoje prieblandoje neryškiai dunksojo miesto mūrai.

Mes buvome vienas demonas – dvigalvis: viena galva jo, antra mano. Suaugę į vieną kūną su vienu didžiuliu juodu sparnu.

Liūdnasis meilės demonas.

Mums buvo leista iš viršaus pasižvalgyti po gyvųjų pasaulį.

Nematėme nė vieno žmogaus. Visi turbūt buvo išėję į kapines. Nuo namų krito gilūs, paslaptingi šešėliai.

Mes neturėjome kapo. Buvome reikalingi tik vienas kitam. Siamo dvyniai, vyras ir moteris – dvigalvis sutvėrimas: pusiau paukštis, pusiau žmogus.

Bevėjis vakaras.

Plonyčiai, voratinklėti mano plaukai draikėsi drėgname ore. Krūtys buvo nuogos. Styrojo atsikišę speneliai.

Mes stovėjome ant pačios stogo atbrailos. Jis buvo įaugęs į mane su savo didžiuoju sparnu. Virš manęs palinkusi jo galva nuolat į ausį kuždėjo meilės žodžius. Jie niekad man nepabosdavo.

Miestas driekėsi po mūsų kojomis keistai tuščias ir sumigęs.

Be galo liūdnas vakaras.

Rausvame danguje ėmė blėsti, murkšlinosi debesų gurvuoja. Atsėlino prieblanda. O kai visai sutemo, vienoje vietoje ėmė tviskėti pašvaistė – nuo žvakių liepsnų. Ten buvo susirinkę visi gyvieji. Jie lankė mirusiuosius.

Mes neturėjome kapo. Buvom paslaptis. Niekas ši vakarą mums neatnešė baltutėlių chrizantemų. Mes susiliejoje su tamsa. Prapuolėm joje.

Išlindo delčia. Tik dabar pamatėme, kad nė viename lange nedega žiburys. Jokios švieselės, tik pašvaistė – virš kapinių.

Liūliuojantis atminties ežeras.

Ar grįšime į Edeno sodą?

Hebrajų kalba ėmei šnibždėti man į ausį žodžius.

Beasmenė jėga.

Mirusieji negali kalbėti!

Esame nusviesti iš dangaus. Trumpam. Vienam blyškiu blyksniui.

Mėgavimasis begaline kančia.

Tremtis į dvasinę tamsybę?

„Saugokitės, kad jūsų širdis nebūtų apsunkusi nuo svaigalų, girtybės ir kasdieninių rūpesčių, kad toji diena neužkluptų jūsų netikėtai. It žabangai ji užgrius visus žemės gyventojus. Todėl visą laiką budėkite ir melskitės, kad pajėgtumėte išvengti visų būsimųjų nelaimių ir atsilaikyti Žmogaus Sūnaus akivaizdoje” (Lk 21,34–36).

Naktis tamsiai mėlyno aksomo skraiste pridengė mūsų kūną.

Delčią prarijo susigrūdę debesys.

Gyvieji pamažu ėmė trauktis iš kapinių.

Demonas laikė delne mano mažutę pulsuojančią širdį. □

Apgaulingas paprastumas

Renata Šerelytė

Novelės žanras begėdiškai nedėkingas. Visų pirma dėl griežto semantinio lakoniškumo, kai besiskleidžiančias siužeto linijas ir visokias gražias, bet nebūtinas nartyvo paraleles turi numarinti ir nukapoti, palikdamas tai, ko kartais net pats nesupranti, kodėl palieki. Novelėje – po eilėraščio – bene daugiausia intuityviosios logikos, potekstės, aliuzijų. Gal todėl skaitytojas novelę ir nesižavi. Ir jam visai nesvarbu, kiek laiko trumpo novelės tekstas buvo dailintas, taisytas, keistas. Leidžiams irgi nerūpi.

Rašytoja Daina Opolskaitė

Dainos Opolskaitės novelių knyga „Dienų piramidės“ pasirodymo laukė 18 metų (!). Galbūt būtų laukusi dar ilgiau, jei ne autorės sėkmė paauglių literatūros nišoje. Bet, tiesą pasakius, toks ilgas laukimas nepakenkė tekstų kokybei. Galbūt tai lėmė autorės pasirinktas pasakojimo būdas: jis nėra nei ypač inovatyvus, nei stebinantis, nei šokiruojantis. Autorė ištikima tradicijai, o klasika – laiko patikrintas daiktas. Iš madingų aktualijų kuriamas tekstas dažnai pasmerktas gyventi tik vieną drugelio dieną.

Skaitant D. Opolskaitės tekstus, juntama neabejotina klasikinės lietuvių novelės mokyklos įtaka. Tai ne tik Antanas Vaičiulaitis, kurio tekstų struktūra artima D. Opolskaičiai, bet ir Vanda Juknaitė, Bitė Vilimaitė, iš jaunesnių autorių – Laura Sintija Černiauskaitė. Sąsajos su pastarųjų kūryba ypač aiškiai matyti, kai kalbama apie vaikus, kaip pažeidžiamiausią socialinį visuomenės sluoksnį, apie intuityvų moters (vyro) troškimą išsivaduoti iš gyvenimo rutinos, apie trapius ir sudėtingus artimųjų santykius. Pvz., novelė „Grotos“ tematiškai ir veikėjais panaši į L. S. Černiauskaitės romaną „Kvėpavimas į marmurą“. Vladikas primena Ilją ir išvaizda, ir poelgiais. Jis lyg pelkių paukščiukas – laukinis, keistas. Nemoka nei kalbėti, nei rašyti, bijo namų erdvės, atmeta globą ir rūpestį, nes yra išmokęs prisitaikyti prie pasaulio, kuriame reikia kovoti dėl išlikimo. Tik galbūt D. Opolskaitė gailėstingesnė (bet tikrai ne naivi), nes leidžia laukiniam vaikui prisitaikyti prie namų ir imotės tiek, kad tai virstų nebe priešišku, o susigyvenimu. Grotos, skiriančios imotę ir užaugusį Vladiką, niekur nedingsta, bet vieną akimirka jiems leista pažvelgti pro jas ir pamatyti vienam kitą. O tai jau labai daug.

Netipiškas paauglės pasakojimas novelėje „Karūnos“: be paaugliškos bravūros, nors tekste jaučiamas maištingas įtūžis. Trys moterys gyvena ankštoje erdvėje lyg katės, besivaržančios dėl asmeninės teritorijos. Joms visoms trūksta laisvės – ir senelei, ir motinai, ir dukrai. Bet netgi tokioje erdvėje (o gal kaip tik tokioje) gali atsirasti vietos sakralumui. Iš pradžių jis atrodo pigus („Dievo Motinos atvaizdas pigiuose plastmasiniuose rėmeliuose“ (p. 46), kurį susižavėjęs čiupinėja mažasis Poviliukas, grožėdamasis auksinėmis Dievo Motinos ir kūdikio karūnomis), bet į banalumą autorė nenuslysta. Tai, sakyčiau, ne tik brandos, bet ir meistriškumo požymis.

Novelė „Daiktų skambėjimas“ šiek tiek panaši į B. Vilimaitės piešiamus trapius moterų tarpusavio

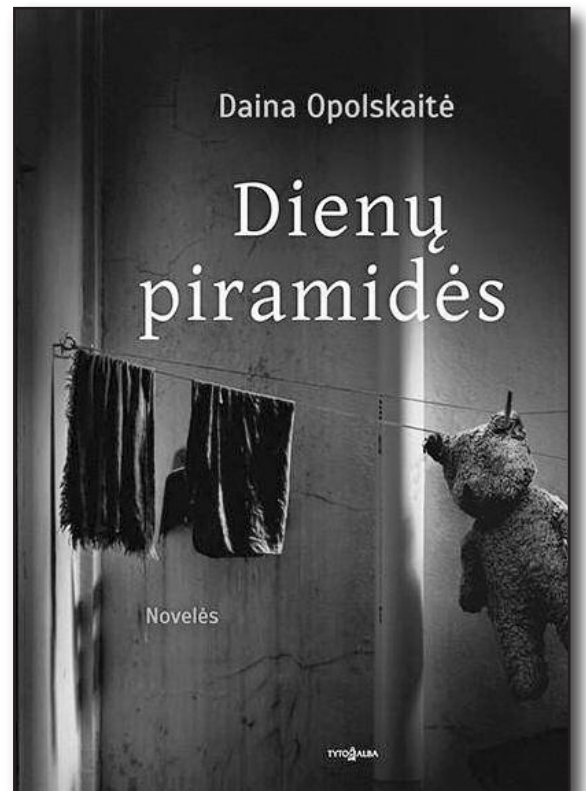
santykius, kuriuose itin svarbūs įvaizdžiai, metaforos, simboliai. D. Opolskaitė subtilų trijų žmonių ryšį, laviruojantį tarp neištikimybės ir prieraišumo, irgi perteikia iškalbingai, nevienaprasmiškai. Čia raudonos rožės, kurias Alius nuperka žmonai Natašai ir jos seseriai, kruvini tvarsčiai, kuriuos Natašos sesuo švelniai nuima nuo sužalotos Aliaus nugaros, poliarinė naktis ir šalantis gyslose kraujas šarvojimo salėje, kurioje guli Natašos sesuo. Kodėl ji mirė, mes nežinome, bet šiuo atveju tai ir nesvarbu. Netgi mirtis šioje novelėje man pasirodė panaši į savotišką metaforą – kas liktų iš trijų žmonių ryšio, vienam nugalėjus „apgailėtiną laikinumą“, palikus statišką būtį, kur visi daiktai – „sklidini slėpiningos būties indai, kuriuos pavojinga savo akiratyje pajudinti nors per colį“ (p. 183).

Tie, kurie sakytų, jog D. Opolskaitės novelėms trūksta dinamikos, būtų neteisūs. Įvyksta ir kraupi vaikžudystė („Skola“), ir visos šeimos žūtimi pasibaigiantis nelaimingas atsitikimas („Tvanas“), tikėtos ir netikėtos mirtys („Tai, kas tikra“, „Prieblandos valanda“), pagaliau – išdavystė („Stebuklingas žmogus“). Tačiau ne įvykęs ir užfiksuotas faktas autorei svarbiausias – lemiama reikšmė turintys dalykai nematomi. Štai novelėje „Tvanas“ jau nuo pirmųjų eilučių pajuntame grėsmę: statybininkas Gustavas, besidarbuodamas

įvairiuose objektuose, savo regėjimuose stato Nojaus arką, tarsi jausdamas pasaulio pražūtį ir norėdamas išsigelbėti. Jis dirba dieną naktį, nematydamas šviesios valandos, jo žmona dykūnė ir neištikima, santykiai su vaikais atšalę iki minuso, dar radikulitas kankina – bulvės nusiskust neįstengia prie kibiro suklupęs. Tradiciškai turėtume jo gailėtis: juk prieš akis turime potencialią auką. Bet ar tikrai to reikia? Ar verta gailėtis jo silpnumo ir pasyvumo (penkiolika metų nepasižiūrėjo į savo dukterį)? Gustavas laukia visa ko lėmėjo: „Ir ištaisyti nieko nepavyks, nebent užklupęs galingas tvanas nuplautų, nusineštų viską“ (p. 155). Reikėtų dar pabrėžti, kad jis bijo pasaulio – pats supranta tai, pamatęs žmonos kambary nuotraukų albumą, kur moteriai tarp sėdmenų įsitaaisiusi gyvatė. O bijoti – toli gražu ne tas pats, kaip mylėti. Baimė yra pasyvi, o meilė – veikli. Todėl Gustavo arka tuščia – ir tas pasaulis, į kurį įžengs išsigelbėjęs Gustavas, bus tuščias.

Žavi novelė „Niekada“, kurioje moteris siekia ištrūkti iš kasdienės rutinos. Primena Iris Murdoch romaną „Jūra, jūra“, kuriame romano protagonistas ruošiasi gelbėti, anot jo, „pragare“ gyvenančią savo jaunystės meilę, nesuvokdamas, kad tasai pragaras jai įprastas ir jo kančias ji gali ištverti lengviau, nei panirimą į jūrą, kuri I. Murdoch romane simbolizuoja chaotišką, neįpareigojančią laisvę. Jūrą D. Opolskaitės novelės veikėjai atstoja geltonas rapsų laukas nakties tamsoje. Bet jai užtenka pasinerti į šią „jūrą“ kartą, kad suvoktų, jog pabėgimo laisvė yra iliuzija ir pasilikus „jūroje“ gresia tas pats likimas, kaip ir Gustavui, – patekti į tuščią pasaulį. Telioka „susirinkti visas minutes kaip mažyčius brangakmenius“ (p. 209).

Novelėje „Prieblandos valanda“ moteris atsisibunda apsnigta mėlynų ir baltų vilkdalgių žiedlapių. Šie tarsi įkūnija pasibaigusį laiką, nes, kaip paaikškėja, ji yra mirusi po skausmingos ir ilgos ligos. Ir nors moteris iš inercijos kabinasi į kasdienybę (susitvarkysiu kambarius, susirasiu kosmetiką, apsiliksiu suklelę), kito pasaulio trauka stipresnė: kartu su vilkdalgių žiedlapiais pro langą išlekia jos prisiminimai, pojūčiai, jausmai – visi sielos likučiai. Šiek tiek primena E. A. Poe, rašiusį apie lėtą sielos irimą – tik, žinoma, kito kiam kontekste.

Daina Opolskaitė. *Dienų piramidės*. – V.: „Tyto alba“, 2019.

Laikas, įkūnijantis baugų likimą, atsiveria novelėje „Skola“. Jos veikėjas, regis, turi viską: namus, darbą, mylinčią nėsčią žmoną. Ir štai jį užgriūna keistas nerimas – ima bijoti savo dar negimusio kūdikio, baimė pereina vos ne į paranoją. Vyriui atrodo, kad jis „įžūliai gyvena ne jam skirtą laiką“ (p. 85), kad iš kažko tą laiką pavogė. Kad išsivaduotų nuo nesuprantamo siaubo, vyras nužudo pasipainiojusį po kojomis benamį berniuką, taip tarsi atiduodamas skolą, tik kam – sunku pasakyti. Žiauri deterministinė logika, gal ir sunkiai įtikėtina, nes labai jau necivilizuota, nesuvokiama, pirmą kartą. Bet gal ir įtikėtina, kai prisimeni graikų moiras ir lietuviškas raganas kaip bejausmes ir nepalenkiamas gyvybės ciklo reguliuotojas.

Šiek tiek neįprasta, tikrai išsiskirianti iš kitų personažų galerijos yra novelės „Tai, kas tikra“ veikėja – persisotinusi gyvenimo ir jo malonumų mergina. Tie malonumai, kurių, tikiu, būta kuo įvairiausių, nedetalizuojami, o persisotinimo būseną puikiai apibūdina kaip tam tikras sulaukėjimas. Todėl mergina nepaprastai nustemba, kai Klodas, atsivežęs ją prie ežero, ne mylisi, o tiesiog žiūri į gerves. Būtų gal kiek juokinga, bet... jau rašiau, kad autorė, rašydama apie tokią iš pažiūros banalią situaciją, moka išlaviruoti taip, kad banalu nebūna. Tokia jau ji yra, D. Opolskaitė, klasikinio pasakojimo meistrė.

Reikėtų pabrėžti ir tai, jog novelėse nepikt-naudžiaujama mistiniais ar fantastiniais elementais, nors sapnai ir veikėjų vizijos svarbūs. Sapnas čia nėra vien tik atsitiktinai pasąmonėje šmėstelėjęs kadras. Dažnai jis įkūnija stichinę jėgą, kuriai žmogaus sąmonė pasipriešinti nepajėgia. Ypač įdomus trisluoksnis sapnas novelėje „Iškyla“. Užmigęs palapinėje per iškylą su tėvu šešiolikmetis atsisibudamas patiria tris transformacijas. Pirmą sykį atsibudęs pamato prie laužo savo jaunus ir besimylinčius tėvus ir jį apima pasibjaurėjimas. Prabudęs antrą kartą išvysta savo draugę Evą su kūdikiu ant rankų ir apstulbęs suvokia, kad tas kūdikis yra jo. Trečią sykį mato ant slenkščio stovintį šešiolikmetį paauglį, kuris su savotišku pasibjaurėjimu žiūri į jį ir priekaištauja – ko tu, tėvai, kalbi per miegus ir šneki visokias nesąmones. Sapno būsenoje susijungia visos laiko formos ir kiekvieną iš jų pasakotojas patiria kaip asmeninį sukrėtimą.

Danutė Kalinauskaitė teigė, kad novelė – žanras, kuriuo negalima apsiryti. Tai ne romanas, kurį gali šlamšti nežabotais kiekiais neatsitraukdamas. Nuo novelės atsitraukti tiesiog būtina, nes ji reikalauja sveikų mitybos įpročių, saiko. Šie žodžiai tinka ir D. Opolskaitės „Dienų piramidėms“. Jeigu jas skubomis surysit, galit nieko nesuprasti ir netgi pasipiktinti, kad čia juk viskas taip paprasta.

Nieko panašaus. Šis paprastumas apgaulingas. Novelės reikalauja įdėmaus žvilgsnio, o svarbiausia – laiko, nepertraukiamo jokių iš pažiūros reikšmingų aktualijų.

Literatūra ir menas, 2019.04.05

Pasirodė išsami JAV lietuvių išeivijos ryšių su Lietuva apžvalga

Atkelta iš 3 psl.

JAV lietuvių bendruomenės atstovai stengėsi pagelbėti naujaiai Lietuvos vyriausybei – teikė konsultacijas, organizavo mitingus prie SSRS ambasados Vašingtone, o, SSRS pradėjus ekonominę blokadą prieš Lietuvą, reikalavo ją nutraukti.

Minimų faktų grandinę galima būtų tęsti toliau, tačiau norėjusi pasidžiaugti, kad kiekvienam skaitytojui „į lentynėles” sklandžiai susidėlios ne tik pro akis prabėgę 1990–1993 m. įvykiai, bet ir užsipildys iki tol tuštos buvusios nišos – juk tuos įvykius prisimename iš buvusio Lietuvos TSR piliečio pozicijos ir JAV lietuvių indėlis neatrodė toks svarbus ir svarus, priešingai, atrodė, kad viskas atlikta ir iškovota buvusių socialistinio lagerio lietuvių pastangomis. Vis dėlto remiantis pateikiamais faktais galima sakyti, jog gana greitas sovietų atsitraukimas po kruvinos 1991 m. sausio 13-osios yra didelis ir JAV lietuvių bei išjudintos pasaulio žiniasklaidos nuopelnas. Istorikas J. Skirius teigia, kad pati reikšmingiausia JAV lietuvių politinė parama atkūrus nepriklausomybę buvo būtent tvirtas užnugaris ir

postūmis tapti NATO aljanso nare.

Dar 2001 m. pagrindinės JAV lietuvių organizacijos – JAV lietuvių bendruomenė, ALT, „Lietuvos vyčiai” ir JAV lietuvių respublikonų federacija – sutarė spausti JAV administraciją, kad Lietuva 2002 m. būtų pakviesta į NATO²⁰. Ne mažiau įdomu skaityti ir skyrelį, skirtą šio laikotarpio finansinei paramai aptarti. Nuo 1990 m. iki 2000 m. kasmet Lietuvai buvo persiunčiama apie 1,5 mln. dolerių.

Vėliau parama sumažėjo, nes pagerėjo ekonominė situacija Lietuvoje, be to, gerokai sumažėjo JAV lietuvių, norinčių aukoti Lietuvai. Tam įtakos turėjo ir trumparegiška tuometinės valdžios politika: 1994 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos narys Balys Gajauskas Amerikos lietuviams pasiskundė, kad už jų teikiamą paramą organizacija yra terorizuojama Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, kuriai iš premjero A. Šleževičiaus vadovaujamos vyriausybės atėjo nurodymas išieškoti mokesčius už gautą labdarą ir pareikalauta sumokėti 11 000 litų mokesčius ir 21 000 litų baudą.

Tai sukėlė didelį išeivijos pasipiktinimą, tačiau labiausiai nerimą

kėlė tai, kad naujoji laisvos Lietuvos valdžia „šokdina” labiausiai nuo komunizmo nukentėjusius žmones²¹. Amerikos lietuvių svarbiausia paramos organizacija – Bendrasis Amerikos lietuvių fondas (BALF) – savo veiklą vykdė iki 2008 m., kada buvo nutarta misiją baigti, nes gerokai prarėtėjo šiam darbui pasišventusių žmonių gretos.

Autorius aptaria ir JAV lietuvių paramą įgyvendinant įvairius kultūros projektus: jie dosniai rėmė Valdovų rūmų atstatymą, Mažosios Lietuvos enciklopedijos, laikraščio „Draugas” leidybą, kultūros vertybių sugrąžinimą į Lietuvą, auکوjo Lietuvos muziejams. Ne mažiau aktualus buvo JAV lietuvių indėlis į atsinaujinančios Lietuvos mokslą ir švietimą atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą, rengiant kursus Lietuvos mokytojams, steigiant stipendijas ir premijas iškiliems Lietuvos mokslininkams²². Beje, ši knyga taip pat yra dar viena JAV lietuvių dovana nepriklausomybės atkūrimo šimtmetį švenčiančiai Lietuvai, kadangi ji išleista JAV lietuvių „Draugo” fondo lėšomis ir fondo pirmininkės Marijos Remienės iniciatyva. Tenka viltis, kad 500 egzempliorių tiražo pakaks svarbiausioms mokslo ir švietimo institucijoms.

Pabaigoje liekia pasveikinti autorių atlikus didžiulį darbą ir lietuvių istoriografiją papildžius labai vertingu veikalu.

Išnašos

- SKIRIUS, Juozas. Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai. Vilnius: Garsų pasaulis, 1995; SKIRIUS, Juozas. Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016; SKIRIUS, Juozas. Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act” priėmimo. Chicago: Lithuanian Research and Studies center, 2001; SKIRIUS, Juozas. J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas. Chicago: Lithuanian Research and Studies center, 2004; SKIRIUS, Juozas. U. S. Government Policy Toward Lithuania 1920–1922. Chicago: Lithuanian Research and Studies center, 2001.
- Autorius pateikia nuorodų į dokumentus, saugomus Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje, Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname, Balzeko lietuvių kultūros muziejaus archyve Čikagoje, Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekose.
- SKIRIUS, Juozas. JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais. Vilnius, 2018, p. 516–530.
- Ten pat, p. 533–555.
- Ten pat, p. 56.
- Ten pat, p. 57.
- Ten pat, p. 69–72.
- Ten pat, p. 49.
- Ten pat, p. 502.
- Ten pat, p. 101.
- Ten pat, p. 106–107.
- Ten pat, 107–123 Ten.
- Ten pat, p. 140–144.
- Ten pat, p. 177.
- Ten pat, p. 179.
- Ten pat, p. 263–264.
- Ten pat, p. 500.
- Ten pat, p. 267–270.
- Ten pat, p. 270–281.
- Ten pat, p. 330–331.
- Tena pat, p. 363.
- Ten pat, p. 445–478.

Gąsdinantys praeities fantomai

Brolis Sergejus, seserys Jevgenija ir Lidija apie 1928 m.

Atkelta iš 4 psl.

Autorės tėvai priverstiniai darbams buvo atvežti į Leipcigą, įkurdinti atskiruose – moterų ir vyrų – barakuose, sekinančiomis sąlygomis darbuosi Flick karinėje gamykloje. Jų atžala, tyrinėdama savąją – o ir tėvų – priešistorę, neretai pasitelkia hipoteitinį metodą, iškeldama ir keletą versijų – jos gimimo (t. y. tėvų susiėjimo dar nepasibaigus karui, gyvenant atskirai) galimybė taip pat lieka hipotezių lauke. Karo pabaigos, amerikiečių pasirodymo šiame regione ji, žinoma, irgi neprisimena (gimė jau tėvams pasitraukus link Niurnbergo), bet gali įsijausti, ką išgyvena jos ir taip iškankinta mama, sąjungininkams ėmus bombarduoti Leipcigą – taikantis būtent į karinę gamyklą („Ar šitos bombardavimo naktys karo įkarštyje ir buvęs tas laikas, kai ji ėmusi prarasti protą?”, p. 278).

Deja, ir iš amerikiečių išgirde „You are free”, daugelis sovietinių „priverstinių” sulaukia siaubą ke-

liančios žinios: jie bus gražinami „namo” (o ten, tikėtina, bus sutikti kaip Tėvynės išdavikai). Kažkokia absurdiška klaida Nataschos tėvų dokumetuose – įrašas, kad deportuoti iš Krokuvos – šios lemties leidžia išvengti (mat atvykėliams iš Lenkijos kaip ir Baltijos šalių, leidžiama patiems apsispręsti – išvykti ar likti). Pokarinis gyvenimas mažosios Nataschos jau yra asmeniškai patiriamas, liudininkės žodžiu išreiškiamas. Stalinas ir stalininė „šviesi ateitis” kėlusis siaubą tėvams, pirmiausia mamai (autorė savo dėmesį fokusuoja į ją, tėvas lieka periferijoje, nors tarpais ir įsireždamas ryškiais potėpia, pvz. – vakarais geriantis ar grįžtantis girtas iš darbo, vokiškai be žmonos ar dukters pagalbos nesusikalbantis). Sovietinė propaganda masina visus priverstinai atgabentuosius grįžti, bet jie nesusigundo – lieka Vokietijoje, bent pradžioje ne ką geresnėmis sąlygomis nei karo darbuotės metu. Bet mažosios Nataschos tėvai ir čia lieka rusais iki kaulų smegenų; nors ukrainietiškos spalvos mamos ikikari-

nėje istorijoje iškyla, bet: „kai aš kalbėjau vokiškai, su manimi ji atkakliai bendravusi rusiškai”, p. 30). Vėl gyvenimas tai barake, tai mielaširdingo vokiečio sandėliuke, nors jau visai šeimai drauge, vėl pusbadžiavimas, aplinkinių priešiškus, atstumtųjų jausena... O ką mažajai Nataschai reiškia nekart girdėtas mamos tvirtinimas – ji „nesanti biologinis jos vaikas, jog neva iš tikrųjų aš turinti kitą mamą” (p. 68). Ko gero, poveikis komplikuoatas – ir skaudaus atstūmimo išgyvenimas, ir galimybė šiame buitiniame-psichologiniame-socialiniame užribyje duoti valią fantazijoms...

Šeima siekusi – kaip daugelis sovietinėn tėvynėn neišvykusių „priverstinių” – emigruoti Amerikon, bet viltys greit žlugo, svajonių šalis jų nepageidavo. Maža atgaiva mamai – dainavimas: „Kai neverkė ir nebuvo pasitraukusi į tą nejaukų tylėjimą, ji visad dainavusi” (p. 165); (o tėvui, gana balsingam, tai net taps pragyvenimo šaltiniu, iš pradžių jis amerikiečių kareivių samdomas rusiškas dainas vakarais dainuoti, galiausiai – po nesėkmingo bandymo „vištų ūkiu” vers-tis – tampa daug gastroliuojančiu, neblogai uždirbančiu „Kazokų choro” dalyviu). Priverstiniu potvarkiu šeima perkeliama į dipukų lagerį, kur Natascha ir vokišką mokyklą pradeda lankyti, o galiausiai įkurdinama specialiai tokiems užsilikėliams pastatytoje gyvenvietėje.

Bene nuo 1952 m. jų statusas jau ne *displaced persons*, bet – užsieniečiai be tėvynės (be pilietybės, bet turintys teisę gyventi Vokietijoje). Tarsi – visų negandų pabaiga, nors kukli, bet saugi priebėga, šeima pagausėjusi – gimė dar viena dukrelė, tėvas, gastroliuodamas su choru, atsiunčia pragyvenimui pinigų... Bet – ir tarp tėvų neapykantos debesys tvenkiasi – tėvas turi pagrindo jų namus kiaulide vadinti; abiejų pykčio (tėvo – fiziškai agresyvaus) tenka patirti ir vokiškai įsigėdusiai su jais kalbėtis Nataschai...

Mamą, regis, ir haliucinacijos ištinka – ji vis pamato kažką, ko vyresnėlės dukters akys neįžiūri, kartą net vikiška šokdyne ima smaugti Nataschą, joje sėtono vaiką įmačiusi... Autorė atvira iki baugumo: „Tada ją nužudyti bandau aš” (p. 348): priberia į jos lovą adatų, tik tai neduoda jokio efekto. Ne-kart dukters klaususi, ar eis su ja į vandenį ir sulaukusi – po patikinimo, kad neskaudės – teigiamo atsakymo, mama po nebylumo ir nereagavimo į jokus purtymus, šauksmus galiausiai dings-ta iš namų. Policijai Natascha gali nurodyti, kur ieškoti: Rėgnico upėje...

... Tiesą sakant, sąžiningas autorės atvirumas liudijant prieš savo šeimą šiek tiek trikdo – tarsi pašalietės žvilgsniu fiksuojant savo motinos psichinės negalios išraiškas, nesveiką atmosferą šeimoje, net savo pačios, vaiko, negarbingus poelgius reikia ir drąsos, ir matyt, aukštesnės misijos suvokimo. Jau pradėdama pasakojimą autorė konstatuojamuoju tonu praneša: „Buvome vaikai, sesuo tik ketverių, aš dešimties, kai mama, nieko nesakiusi, vieną 1956 metų spalio dieną išėjo iš namų ir nebegrižo” (p. 10)...

Lietuviškasis pasakojimo variantas gana sklandus, bet tarpais pasitai-ko ir stilistinių, ir prasminių riktų: štai tarp įvairių konfesijų šventyklų turbūt ne autorės, turbūt vertėjos dėka regime „vietinių italų pastatytą romų katalikų bažnyčią” (p. 160)... Čigonų katalikų? Keista, kad ir knygos redaktorei neužkliuvo (nors garbė leidyklai, kad ši pareigybė nėra panaikinta).

Nelengva ši knyga, bet juk ne tik autorė – ir mes, pašaliečiai skaitytojai, turime jausti pareigą atsiverti priverstinių darbininkų Vokietijoje tragikai... □